

ŘEMESLNICKÉ CECHY V BRANDÝSE NAD LABEM

Polovina 16. – polovina 19. století

Kniha vychází s finanční podporou
Ministerstva kultury České republiky

ISBN 978-80-903985-9-7

© PhDr. Karin Pátrová, Ph.D., 2010

© Kamil Voděra, 2010

© Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, 2010

ÚVODEM

Charakteristickým rysem měst bývala vždy přítomnost dostatečného počtu řemeslníků a obchodníků. Přestože řada zejména malých měst měla postavení řemeslnicko-zemědělského města, znamenal rozvoj řemeslné výroby vždy ekonomický posun a zvyšování životní úrovně obyvatel města. Jen některá řemeslná odvětví se orientovala na export do vzdálenějších míst, většina řemeslníků pracovala pro místní trh, kde nacházeli odbytiště svých výrobků. Řemeslníci se postupně začali sdružovat v organizacích zvaných cechy (někdy též pořádek, případně bratrstvo), ať už na základě vlastního rozhodnutí, či z popudu vrchnosti, respektive městské rady.

V Brandýse nad Labem, poddanském městečku, se první cechy začaly formovat ještě před jeho povýšením na město v roce 1581. Lze předpokládat, že právě vytvoření místního trhu a fungování řemeslné výroby bylo jedním z předpokladů pro povýšení Brandýsa na město a jeho další hospodářský rozvoj. První signály k zavedení jakési cechovní organizace ze strany vrchnosti můžeme v některých oborech sledovat už před polovinou 16. století, nicméně skutečné cechy s pevnou organizací a pravidly se zde s jistotou vytvářely od roku 1560, kdy máme pro některá řemesla doložené volby cechmistrů a první cechovní artikule. K brandýským cechům ustaveným během 16. století přibýly v následujících dvou stoletích cechy další a ve výsledné podobě zahrnovaly především řemeslníky potravinářských, oděvních, kovodělných, dřevozpracujících a stavebních oborů.

Problematika historie brandýských cechů nebyla dosud plně zpracována. Pouze dílčí pozornost jim byla věnována v obsáhlé, ale spíše všeobecně pojaté práci o Brandýse nad Labem Justina Václava Práška, sepsané na počátku 20. století. Autor si všímал této stránky městského života jen okrajově, a to na základě informací městských knih z doby před třicetiletou válkou, přičemž se jeho pozornost výrazněji soustředila na nákladníky, kteří však nepatřili k cechům řemeslnickým. Dokumenty, vzešlé z činnosti jednotlivých cechů, nebyly zatím využity vůbec.¹

Písemné prameny zásadní pro poznání vzniku, skladby a činnosti brandýských cechů jsou uloženy ve Státním okresním archivu Praha-východ ve Zdíbech-Přemyšlení. Nejstarší zápisy o působnosti cechů zachycují již zmíněné městské knihy (tzv. pamětní knihy) Brandýsa nad Labem, vedené od poloviny 16. století, v nichž jsou mimo jiné opsána i některá cechovní statuta. K nim se přidružují písemnosti jednotlivých cechovních korporací z období 17.–19. století, mezi nimiž dominuje účetní materiál a záznamy o přijímání mistrů, tovaryšů a učedníků. Některé dokumenty umožňují vedle informací o členech cechu a cechovním hospodaření rekonstruovat i všední život řemeslníků a vzájemné spory. Bohužel dochovaný materiál není úplný, neboť řada dokumentů vzala v průběhu času za své.

Z činnosti brandýských cechů se zachovaly nejen písemné doklady, ale i hmotné prameny, které se nacházejí v Oblastním muzeu Praha-východ, kam se dostaly jako jedny z nejstarších přírůstků muzea, založeného v roce 1911. Najdeme mezi nimi jak předměty důležité pro vnitřní život cechů, tak i předměty určené zejména pro prezentaci cechovních řemeslníků na veřejnosti.

¹Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, město, panství a okres I*, Brandýs n. L. 1908.

Cechy totiž plnily vedle své praktické funkce také společenské poslání, uplatňující se zejména při okázalých veřejných akcích kulturního či náboženského charakteru, jako byly pohřby, různé slavnosti či poutě, čímž spoluvytvářely vnější kulturní projev města. Aby se každý jednotlivý cech odlišil od ostatních, nechával si zdobit své předměty symboly typickými pro své řemeslo.

Právě identifikace těchto cechovních předmětů, zahájená před třemi lety, stála na počátku hlubšího zájmu o téma brandýských cechů. Tehdy se tato problematika jevila jako poměrně snadná a jasná záležitost. Brzy se ale ukázalo, že evidenční záznamy jsou zatížené chybami a nepřesnostmi, které vyplývaly mimo jiné i z málo vypovídajících zápisů v nejstarších přírůstkových knihách muzea z počátku 20. století. Teprve při podrobnějším studiu bylo zjištěno, že do okruhu cechovních artefaktů patří i několik dalších předmětů, o nichž se dosud v této souvislosti neuvažovalo. K identifikaci těchto předmětů přispěla zčásti znalost symboliky jednotlivých cechů, neboť právě ikonografie se zde stává jedním z vodítek pro určení původce. Je třeba mít ale na paměti, že vedle symbolů obecně užívaných cechů i v jiných městech, se zde projevují i místní specifika, související s místem působnosti cechu či s oblibou určitého světce. Protože však samotná ikonografie nemohla stačit při určování jednotlivých předmětů a už vůbec nemohla podat obecnější informace o brandýských ceších, ukázala se potřeba podrobnějšího studia archivního materiálu.²

Studium archivních i hmotných pramenů tak umožnilo komplexněji zpracovat sledované téma. Ačkoli jsou písemnosti jednotlivých cechů zachovány nerovnoměrně, jedná se o soubor dokumentů prakticky všech brandýských cechů a ve spojitosti s hmotnými prameny muzejní povahy podávají poměrně ucelenou informaci o sledovaných ceších, byť v detailu zůstávají některé oblasti cechovní působnosti pro nedostatek pramenů stále neobjasněné. Těžiště publikace tkví ve zpracování archivního materiálu, hmotné prameny jsou čtenáři přiblíženy formou obrazové dokumentace.

---

² Některé dílčí poznatky byly již publikovány: Milan PÁTRA, *Katalog cechovních předmětů uložených v Oblastním muzeu Praha-východ*, Studie a zprávy Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 16, 2007, s. 109–119, 197–207; Karin PÁTROVÁ – Milan PÁTRA, *Cechovní korouhve ze sbírek Oblastního muzea Praha-východ*, in: *Textil v muzeu. Soubor statí k problematice identifikace historického oděvu a textilií*, red. Pavla Stöhrová, Brno 2008, s. 36–38. Předkládaná kniha některá zjištění upravuje a dále doplňuje zejména na základě písemného materiálu, který nebyl ve zmíněných příspěvcích využit.

I. VZNIK A VÝVOJ CECHOVNÍCH ORGANIZACÍ V ČECHÁCH

Počátky cechovních organizací spadají do středověku, kdy ve městech vznikají první cechy jako profesní korporace řemeslníků jednoho řemesla. Objevily se různé názory na to, zda cechy navázaly na dobrovolná náboženská bratrstva, nebo vznikly pod tlakem městské rady. Řemeslníci organizovaní v ceších mohli snáze eliminovat konkurenci cizích řemeslníků a diktovat spotřebitelům ceny a kvalitu svých výrobků, na druhou stranu díky zavedeným vnitřním pravidlům zajišťovali plynulé zásobování své obce základními výrobky. Tato stránka cechovní politiky byla obzvláště důležitá u potravinářských řemesel, konkrétně u pekařů a řezníků, u nichž nestačilo napéct chleba a připravit výsekové maso, ale také rozložit jejich prodej tak, aby byly denně k dispozici. Nezanedbatelná byla i role náboženská, neboť řemeslníci společně navštěvovali bohoslužby a zajišťovali pohřby svých zemřelých druhů.¹

První zprávy o cechovní organizaci v Čechách se dochovaly z pražského prostředí. V roce 1318 si nechali stvrdit své organizované společenství od rychtáře a městské rady krejčí na Starém Městě pražském, o několik let později se zárodky cechovních korporací objevují u pražských zlatníků, platnéřů, sladovníků a soukeníků. Tendence k ustavování řemeslných organizací se šíří z Prahy do dalších oblastí a objevuje se zejména v královských městech. K roku 1337 víme o společenství řezníků v Českých Budějovicích, schválené králem Janem Lucemburským, záhy následují potvrzení cechů i v některých venkovských městech.²

Bednáři při práci

Bednáři patřili k tradičním řemeslníkům a svými výrobky zásobovali nejen domácnosti, ale kupříkladu i řemeslníky potravinářských odvětví.

Školní obrazy podle návrhu Karla Slavoje Amerlinga z let 1851-1865.

¹ Návaznost cechů na dobrovolná náboženská bratrstva předpokládá Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 180–181. Jeho názor poopravil Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, Český časopis historický 33, 1927, s. 1–13, který považoval cechy za nucenou organizaci, diktovanou městskou správou. Vznik místního trhu jako zásadní předpoklad rozvoje cechovních organizací zdůraznil Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, s. 98–108.

² Vývojem, strukturou a činností cechů se zabývali především Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách*, Praha 1909; TÝŽ, *Český průmysl a obchod v XV. věku*, Praha 1913 a J. JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby*. Obecný přehled i s další literaturou podává nejnověji *Akademická encyklopedie českých dějin*, A-C, red. Jaroslav PÁNEK, Praha 2009, s. 287–290.

Z významných měst se cechy šířily i do menších měst, kde se často příbuzná řemesla sdružovala ve společném cechu. Pokud takový cech zahrnoval tři a více řemesel, říkalo se mu rajcech (rejcech). Tak se poměrně často sdružovali kováři, koláři a bednáři, jejichž spolupráce bylo zapotřebí pro zhotovení některých finálních výrobků. Sdružená řemesla nemusela být vždy příbuzného charakteru, mohla slučovat i dost odlišná řemesla. Jejich spojení vyplývalo z nedostatku mistrů některých řemesel ve městě, a pokud tito řemeslníci chtěli založit cech, museli se domluvit s řemeslníky jiných profesí. Některá menší města měla cech společný pro všechna tamní řemesla. Postavení jednotlivých řemesel ve sdruženém cechu nemuselo být vždy rovnoprávné. Záleželo na síle a počtu řemeslníků. Tam, kde byla dílčí řemesla rovnoměrně zastoupená, objevila se jména všech těchto řemesel v názvu cechu a každé řemeslo bylo ve vedení cechu reprezentováno starším mistrem. Pokud ale výrazně převažovali mistři jednoho řemesla nad ostatními, zajistili si pochopitelně také větší pravomoci uvnitř cechu. Když se postupem doby počet mistrů některého řemesla dostatečně zvýšil, mohlo dojít k jejich vystoupení ze společného cechu a k založení cechu vlastního.

Symbolika sdruženého cechu na korouhvi

Spojení tří řemesel v jednom cechu je naznačeno vyobrazením souboru pracovních nástrojů jednotlivých řemesel, pod nimi jsou uvedena jména tří cechmistrů a inspektora.

Řemeslníci stejných výrobních odvětví se mohli sdružovat také v ceších zahrnujících větší oblast. Takové cechy, ať už se společnou správou a jednotným řádem, nebo jen volněji sdružující řemeslníky dvou či více měst, se nacházely v Praze, kde byly některé cechy společné pro Staré i Nové Město pražské, nebo pro všechna pražská města, četné byly i na venkově, zvláště na větších panstvích. Cech býval v nejvýznamnějších městě příslušné oblasti a všichni mistři stejného řemesla z okolních měst a městeček museli být jeho členy i se svým cechem, pokud si ho zřídili. Jinou formou meziměstských cechů bylo jejich rovnoprávné sdružení, které se řídilo stejnými statuty.

Spojení některých cechů se mohlo dít na krajské úrovni i v rámci celé země. Zemské cechy byly ty, které se řídily jednotnými statuty a za svůj hlavní cech považovaly pražský cech příslušného řemesla. Kromě vyžádání statutu u pražského cechu byla ale jejich vzájemná vazba volná a pražský cech nijak nezasahoval do kompetencí venkovských cechů. Takto organizováni byli například už v 15. století mlynáři, řezníci, sladovníci, kováři, kožešníci aj. U zemského cechu v Praze mohli zažádat o přijetí také venkovští řemeslníci, kteří neměli vlastní cech. Mohli se stát mistry a členy pražského cechu, ale častěji vstupovali jen pod ochranu cechu jako přespšní (hostinští), aby nemuseli skládat mistrovskou zkoušku a platit cechu pravidelné poplatky. Pod ochranou pražského cechu a s jeho vědomím ale mohli přijímat učedníky a dávat jim za vyučenou.

Cechovní řemeslníci si nechávali při ustavení cechu stvrzovat městskou radou či vrchností své artikule neboli statuta. Před tím se obvykle obrátili na již existující cech stejného řemesla v sousedním městě nebo přímo v Praze, od něhož převzali jejich statuta a kam se mohli i později obrátit pro radu. Převzaté artikule pak mohli ještě doplnit vlastními ustanoveními. V případě potřeby byly artikule obnovovány nebo doplňovány, opět se schválením městské rady či vrchnosti. Statuta zakotvovala hlavní zásady, kterými se řemeslníci měli řídit. Starší artikule bývají jednodušší,

postupem času se jejich jednotlivé body rozšiřují. Sestávají zejména z článků o učednících a tovaryších, o podmínkách nutných k přijetí za mistra, o poplatcích do společné pokladny a o kvalitě výrobků. Své artikule si nechávali stvrzovat i tovaryši, pokud se sdružovali v tzv. menším cechu.

V rámci cechů se ustálila hierarchie mistr – tovaryš – učedník. Učedník se po vyučení stával tovaryšem a teprve po splnění předepsaných povinností, mezi něž patřila několikaletá práce v dílně zkušeného mistra, se mohl ucházet o členství v cechu. Pokud se jednalo o tzv. šenkovní cech, bylo povinností tovaryšů jít na vandru, aby se zdokonalili ve svém řemesle. Rozdělení cechů na šenkovní a nešenkovní se v českém prostředí uplatňuje od 16. století. Již dříve bývalo zvykem, že pokud přišel do města vandrovní tovaryš, byl přivítán místními řemeslníky přípitkem, a pokud pro něj nebyla práce, byl na další cestu vybaven malým příspěvkem, tzv. šenkem (z německého Geschenk – dar). Termín šenk se pak přenesl na cechy s povinným vandrem. Přesné vymezení šenkovních a nešenkovních cechů u nás ale neexistovalo. K šenkovním patřili spíše kovodělní řemeslníci, někdy též krejčí, kožešníci, koželuzi či truhláři. Šenkovní řemeslníci udržovali kontakty se svými zahraničními protějšky, ať už prostřednictvím vandru domácích tovaryšů do ciziny, nebo naopak přijímáním zahraničních tovaryšů do dílen českých mistrů. Učedníci a tovaryši byli zavázáni poslušností k mistrům, měli pocházet z řádného manželství a „slušné“ rodiny, což vylučovalo kupříkladu děti katů či ovčáků. Svůj původ museli obvykle dokládat tzv. zachovacími listy, a pokud patřili k poddaným, museli si až do roku 1781 zajistit též povolení své vrchnosti.

Plnoprávným členem cechu byl pouze mistr, jehož přijetí bylo podmíněno složením mistrovské zkoušky, uzavřením manželství a získáním městského práva. Jako doklad své řemeslné zručnosti obvykle předkládal tzv. mistrovské kusy, výstavní výrobky předepsané cechem, odvedl do cechovní pokladnice určitý obnos peněz a stanovené množství vosku a pohostil ostatní mistry svého cechu tzv. svačinou. Od mistrovských kusů, stejně jako od části poplatků, byli osvobozeni synové mistrů, u nichž se předpokládalo, že se řemeslu vyučili u otce. Podobné úlevy získali i tovaryši, kteří se oženili s mistrovou dcerou nebo vdovou. Pobělohorská statuta navíc stanoví bezpodmínečné vyznávání katolické víry.

V čele cechu stáli cechmistři, nazývaní též „starší“ nebo „starší přísežní“, protože při svém zvolení museli skládat přísahu. Cechmistři řídili život uvnitř cechu, vykonávali odborný dohled nad řemeslem a zastupovali cech vůči orgánům městské samosprávy. V oblasti provozování řemesla kontrolovali kvalitu surovin i výrobků a dohlíželi, aby řemeslníci prodávali své zboží za přiměřenou cenu. Nekvalitní výrobky byly pokutovány, nebo rovnou zabavovány a předávány do špitálu, chudým, či určeny k likvidaci. Zvláštní pozornost byla věnována zejména kvalitě potravinářských výrobků, u nichž byly kontroly častější, zpravidla jednou až dvakrát týdně. Cechmistři mívali i soudní pravomoc nad členy cechu. Obvykle rozhodovali ve sporech mezi

Potvrzení o řádném původu

Dokument vydaný brandýským děkanem Bartolomějem Zelenkou 11. března 1700, který stvrzuje, že Václav Bělohuby ze vsi Popovic pochází z manželského lože a byl řádně pokřtěn v katolické víře v brandýském farním kostele.

Cechovní pokladna z roku 1826

Dřevěná pokladna zdobená intarzií, doplněná jménem inspektora a monogramy cechmistrů.

zpronevěru materiálu, který přinesl zákazník, za vzpouru proti cechu a provinění proti cechovní cti. Ke skutečnému naplnění takového trestu ale docházelo spíše zřídka.

mistry, tovaryši či učedníky, případně mezi mistry a zákazníky, řešili dluhy. Za porušení cechovních statut či za neplacení dluhů mohli cechmistři udělit nedbalci pokutu, nebo ho dokonce poslat do vězení. K běžným přestupkům proti cechovním statutům patřilo zanedbání cechovní schůze, neposlušnost k cechmistřům, prostořekost, odluzování zákazníků, zanedbání pohřbu člena cechu aj. Pokud došlo ke sporu mistra s měšťanem, třeba kvůli nezaplacení zboží, nepříslušelo cechu soudit takový případ, ale spor

musel k městskému soudu. Cech mohl v tomto případě alespoň nabádat své členy, aby takovému dlužníkovi neprodávali své zboží. Nejtěžší trest – vyloučení z cechu – ale obvykle samotní cechmistři udělit nemohli. Taková pravomoc náležela většinou vrchnosti, potažmo městským radám. Vyloučení z cechu mohlo postihnout mistry za

Počet cechmistrů se v jednotlivých ceších různil dle početnosti členů. V Brandýse nad Labem mívali cechy většinou dva až tři cechmistři. Ve středověku si volil své „starší“ většinou cech sám, od 16. století příslušela jejich volba městské radě a od roku 1547 též královskému rychtáři, u poddanských měst volbu prováděli buď konšelé, nebo přímo vrchnost. I tak měly některé cechy možnost vybrat si své starší a městská rada je pak pouze potvrdila. Přednější z cechmistrů byl nazýván první starší, většinu cechovních záležitostí ale řešili všichni cechmistři společně. Volba cechmistrů měla být každý rok obnovována, někdy se však tato lhůta protáhla a stávající starší zůstali ve funkci i několik let. Cechmistři přísahali úctu k Bohu a poslušnost své vrchnosti, slibovali, že budou pečovat o cech, přistupovat stejně ke všem mistrům a snažit se o spravedlivý prodej. Od 18. století byli cechmistrům nadřazeni cechovní inspektoři, dosazováni příslušným magistrátem.

Všichni členové platili do cechovní pokladny pravidelné příspěvky, nejčastěji čtyřikrát ročně o tzv. suchých dnech. Jiné příjmy plynuly cechu z vlastních provozoven, krámů nebo domů, pokud nějaké měly. Platilo se za přijetí mistra do cechu, za složení mistrovské zkoušky, za přijetí učedníka do učení a za vyučení. Z cechovní pokladny se naopak hradily výdaje na plat za dosazení cechmistrů, dary konšelům a vrchnosti, platy písařům, poslům a dalším osobám, které pracovaly pro cech, později též cechovním inspektorům, povinně ustanovovaným po roce 1739. Určitá pravidelná částka padla za nájem cechovní hospody, kde se řemeslníci scházeli. Další výdaje byly určeny na mši, almužny a na výpomoc řemeslníkům, kteří se ocitli v hmotné nouzi. Příčiny zchudnutí mistra nemusely spočívat jen v odbytových potížích, ale často za ně mohl tehdy celkem častý požár, nebo prostě stáří či nemoc. Cechy tak plnily vedle své hos-

podářské funkce také funkci sociálního zabezpečení. Cechovní peníze se dále vynakládaly na společné hostiny, mimořádného charakteru byly výdaje na pořízení cechovních dokumentů a potřebných předmětů. Někdy cech také nakupoval hromadně suroviny, které pak rozprodával svým řemeslníkům.

Část řemeslníků stála mimo cechovní organizaci. Současníky byli označováni jako fušeři či stolíři, případně jako hudlaři, šteraři, humlíři a podobně. Nejmenší konkurenci pro cechovní řemeslníky představovali domácí výrobci, kteří vyráběli pouze pro vlastní potřebu. Doma se především pekl chléb, porážel dobytek, tkalo plátno, pletly punčochy, šily oděvy, vyrábělo mýdlo a louče, zhotovovaly se kolářské a bednářské výrobky, zasklívala se okna. Tito výrobci neznamenal pro cechy žádnou výraznou hrozbu, snižovali jim

však odbyt řemeslných výrobků. Čím více produktů si lidé vyrobili doma, o to méně jich řemeslníci prodali. Jiným typem necechovních řemeslníků byli ti, kteří ať už z odbytových, či jiných důvodů opustili své řemeslo, jemuž se vyučili, a začali se věnovat řemeslu jinému, případně ho vykonávali vedle svého původního řemesla. Protože však v nově vykonávaném řemesle nebyli řádně vyučení, nemohli vstoupit do cechu příslušného řemesla, i kdyby chtěli. Tato skupina „fušerů“ se mohla uplatnit zvláště tam, kde byl nedostatek cechovních řemeslníků daného oboru. K dalším necechovním řemeslníkům patřili dvorští řemeslníci pracující přímo pro vrchnost, řemeslníci u vojska, řemeslníci vyrábějící v rámci manufakturní výroby pro vzdálené trhy (zejména pláteníci), tovaryši, kteří neměli mistrovskou zkoušku, a konečně venkovští řemeslníci. Konkurenci pro cechovní řemeslníky byli vedle fušerů také židovští řemeslníci. Kvalita výrobků necechovních řemeslníků bývala různá, záleželo na mnoha okolnostech. Jejich odbyt byl často zajištěn nízkou cenou, umožněnou neplacením daní a dávek povinných pro cechovní řemeslníky (kupř. platby z krámů aj.), která vyvažovala případnou nekvalitu výrobku. Trpět „*nepořádné a postranní dělníky a řemeslníky*“ zakázal v roce 1731 generální řemeslnický patent, který nařizoval inkorporaci necechovních řemeslníků u stávajících cechů. Rozdělení řemesel na komerční a policejní v roce 1754 ale odsunul tuto problematiku do pozadí.³

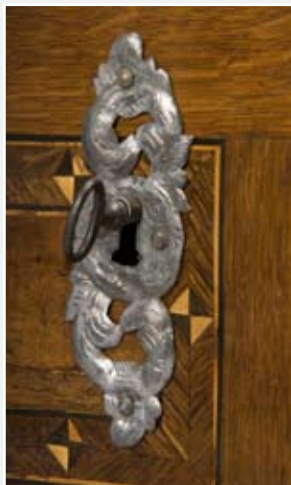
Zásadní změny nastaly v první polovině 18. století, kdy stát omezil monopolní postavení cechů v řemeslné výrobě a jejich samosprávu. Už na přelomu 17. a 18. století docházelo v habsburské monarchii k prvním soustavnějším pokusům o úpravu některých hospodářských poměrů státem. S těmito potřebami úzce souvisela ekonomická situace měst po třicetileté válce, problém mimocechovního podnikání a pronikání kapitalistických prvků na venkov formou tzv. rozptýlené manufaktury a nákladnického systému. Návrhy na řešení hospodářské situace habsburských zemí byly ovlivněny tzv. merkantilismem, učením, které usilovalo o hromadění obchodního kapitálu uvnitř státu, k čemuž měla nápomoci podpora vývozu a budování domácích manufaktur. Do zorného pole merkantilistů se tak zákonitě dostaly cechy jako tradiční organizace sdružující

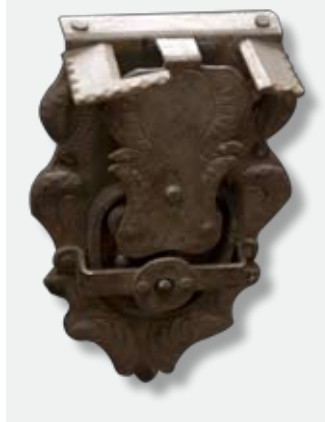
Výřez korouhve brandýského cechu pekařů, 1793

Cechovní předměty bývaly často opatřeny cechovním symbolem, který jednoznačně odkazoval na konkrétní cech. Obvykle to býval patron cechu, pracovní nástroje nebo výrobky charakteristické pro příslušný cech.

³ Zdeněk MARTÍNEK, *Necechovní řemeslníci v Čechách v polovině 18. století*, Český lid 83, 1996, s. 275–288.

**Zámek
cechovní pokladny**

řemeslné výrobce. I přes ostrou kritiku cechovního zřízení některými předními merkantilisty se nedospělo k žádné alternativě, která by cechy nahradila. V českém prostředí se proti případnému zrušení cechů vyslovila především města, která poukazovala na to, že cechy udržují tovaryše v poslušnosti a pečují o tovaryše a mistry, kteří nemohou vykonávat své řemeslo. Pozornost státu se proto soustředila hlavně na cechovní reformy.⁴

Zatímco v nejstarším období byl vstup do cechu po řádném vyučení snadný a povinné příspěvky nízké, postupem doby, když již počet mistrů dostatečně vzrostl, se příslušnost k cechu stávala čím dál víc složitější. Omezuje se počet mistrů a vstup do cechu znesnadňuje také povinné zhotovení drahých mistrovských kusů jako dokladů řemeslné zručnosti a rostoucí náklady na vstupní pohoštění pro mistry, tzv. svačinu. Někteří tovaryši nemají naději na přijetí za řádného mistra, stávají se z nich věční tovaryši, leckdy putující i se svou rodinou po kraji. Ještě před vlastními reformami cechovního systému v 18. století se už v roce 1689 panovnickým výnosem narovnávaly vztahy mezi mistry a tovaryši a zároveň se přenášely některé složky cechovní pravomoci na příslušné úřady. Byl odstraněn uzavřený počet mistrů v jednotlivých ceších, zakazovaly se dohody cechů o cenách, omezovaly se cechovní poplatky a nákladné cechovní hostiny, rušily se honosné mistrovské kusy a k mistrovským zkouškám mohli být připuštěni i tovaryši mladí a neženatí.⁵

Zlom v cechovním systému přineslo vydání generálního řemeslnického patentu v roce 1731 a generálních cechovních artikulů v roce 1739, které sjednotily cechovní zřízení a odstranily cechovní uzavřenost, výlučnost a cechovní monopolismus.

Zavedla se jednotná statuta pro všechny cechy, uvolnilo se získání mistrovství a specifikovala se funkce cechovních inspektorů, kteří byli dosazováni do čela cechů. Všichni řemeslníci museli vstoupit do cechu, a pokud nemohli pro nedostatek členů založit vlastní cech, museli se připojit k nejbližšímu cechu téhož řemesla nebo vytvořit společný cech s jinými řemesly. Zavedly se pevné poplatky učedníků, tovaryšů i mistrů, upravila se učební doba, která trvala u většiny řemesel tři roky, a minimálně roční doba vandru. Cechovní schůze se omezily na čtyři do roka, přičemž venkovští mistři se museli zúčastnit jen schůze výroční. Omezila se cechovní jurisdikce a o cechovních usneseních musela být informována městská rada (magistrát) či vrchnost. Omezila se též práva tovaryšů zrušením tovaryšských bratrstev, tzv. menších pořádků, na druhé straně se však uvolnila možnost přijetí tovaryše za mistra.⁶

⁴ Valentin URFUS, *K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům*, Právněhistorické studie 6, 1960, s. 39–65.

⁵ Josef PETRÁŇ a kol., *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*, Praha 1990, s. 50.

⁶ Tamtéž, s. 50–52; V. URFUS, *K cechovní politice*, s. 62–63; Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 53–56.

V polovině 18. století byly řemesla a živnosti rozděleny na policejní a komerční, v roce 1776 k nim přibyla ještě kategorie svobodných živností. Policejní živnosti byly zcela pod státní kontrolou a příslušníci těchto odvětví museli být povinně organizováni v cechu. Mezi ně patřila obecně rozšířená řemesla, jako byla potravinářská řemesla, krejčí, kováři, zámečníci či truhláři. Komerční živnosti musely mít také cechovní zřízení, ale na rozdíl od živností policejních měly např. právo samy udílet mistrovství. Svobodné živnosti, ke kterým se řadila zejména umělecká řemesla, nevyžadovaly cechovní organizaci.

Růst počtu řemeslníků, zvláště na venkově, umožnil další produkt reformní činnosti Josefa II., a to patent o zrušení nevolnictví. Bez dosud nutného povolení vrchnosti se mohli venkovští chlapci učit zvolenému řemeslu a brzy rozšířili řady cechovních řemeslníků. Výrazný nárůst počtu cechovních mistrů, který lze rekonstruovat i z písemných pramenů brandýských cechů, se ale projevil teprve ve druhé čtvrtině 19. století v souvislosti s rostoucím demografickým vývojem českých zemí.⁷

I přes omezení ze strany státní moci cechy existovaly až do roku 1859, kdy byla všechna řemesla prohlášena za svobodná a každý, kdo si zakoupil živnostenský list, mohl vykonávat řemeslo. Řemeslníci se i nadále sdružovali v tzv. společenstvech, která fungovala na dobrovolné bázi a plnila hlavně společenské poslání.

Vedle své hospodářské funkce plnily cechy také společenské poslání. To se uplatňovalo zejména při účasti cechovních řemeslníků na pohřbech, veřejných slavnostech a procesích, při nichž jednotlivé cechy prezentovaly především vyšívání, či malované korouhve. Původně dosahovaly velkých rozměrů, v roce 1781 nařídil císař Josef II. z bezpečnostních důvodů jejich zmenšení. Všechny dochované korouhve proto mají podobné rozměry.

Zvláštní místo mezi cechovními slavnostmi zaujímaly pohřby. Účast na pohřbu mistra, jeho manželky, případně jeho dětí byla povinná pro všechny ostatní členy cechu. Nebožtík byl přenesen do kostela, kde se sloužila zádušní mše. Poté se průvod pozůstalých vypravil na hřbitov. Nebožtík spočíval v rakvi, kterou neslo několik mladších mistrů za doprovodu duchovních, členů cechu, příbuzných, přátel a dalších obyvatel města. Rakev byla zakryta přikrovem, což byl velký kus látky z těžkého černého sukna zdobený výšivkou. Na víko rakve byl připevněn kříž, dále např. socha Panny Marie, patron cechu a další cechovní symboly. Na bocích a čele rakve byly umístěny pohřební štíty příslušného cechu.

V době baroka byla rakev doslova obtěžkána výzdobou. Pozlacené či postříbřené kříže s bohatě zdobenými sochami zdaleka zářily v kontrastu černé barvy přikrovu a pohřebních štítů.

Postříbřený kříž na rakev, 19. století

Účast na pohřbu člena cechu patřila k základním povinnostem, které obvykle zakotvovala cechovní statuta. Rakev bývala ozdobena křížem, cechovními symboly a pohřebními štíty.

⁷ Počátky českého národního obrození, s. 14–15, 52–53, 100.

Kolem rakve byly nesený lucerny na vysokých tyčích, korouhve a další symboly cechu.

Pro vnitřní chod cechu byla nejdůležitější pokladnice (pokladna, kasa), zvaná též „matka“. V ní se uchovávaly cechovní artikule, další písemnosti a finanční hotovost. Tu tvořily zejména každoroční poplatky mistrů, vstupní částky při přijetí do cechu, pokuty. Každé jednání cechu bylo zahájeno otevřením této pokladnice a přečtením statut. Cechovní schůzi vedl cechmistr, jehož symbolem byla ferule. Při oslavách, zvláště při „svaččině“, se k pití používaly cínové či skleněné holby a další nádoby.

Všechny předměty byly obvykle opatřeny cechovním symbolem, který jednoznačně odkazoval na konkrétní cech.

S oblibou to býval patron cechu, pracovní nástroje či nářadí charakteristické pro příslušný cech, případně obojí. Každé řemeslo mělo svého patrona, kterým se často stával světec s daným řemeslem nějak spjatý, třeba svým původním povoláním (sv. Kryšpín a Kryšpinián u ševců, sv. Josef u tesařů), nebo prostřednictvím svého atributu (sv. Petr s klíčem u zámečnicků). V symbolice řemesla se mohla projevit i místní specifika, typická pro místo působnosti cechu. Tak se kupříkladu ve výtvarném pojetí brandýských korouhví uplatnil mariánský kult, související s nedalekým poutním místem ve Staré Boleslavi, kde je v tamním poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie uložen reliéf Madony, známý jako paladium země české. Někdy se na cechovní předměty umísťovaly iniciály či jména cechmistrů, po roce 1739 též jména inspektorů.⁸

Cechovní pokladna, 19. století

Pokladna, zvaná též matka či matka pokladnice, sloužila k uchování cechovních artikulů, dalších cechovních písemností a finanční hotovosti. Cechovní schůze probíhaly při otevřené pokladně, která mohla být opět uzavřena teprve po ukončení jednání.

⁸ K cechovním předmětům a jejich symbolice srov. Václav HRABÁNEK, Jaroslav JÁSEK, Eva PROCHÁZKOVÁ, *Cechy, Roztoky u Prahy 1989*; Jan DIVIŠ, *Pražské cechy*, Praha 1992; Jakub HRDLÍČKA, Jaroslav JÁSEK, Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy. Komentovaný katalog*, Praha 1999.

II. HOSPODÁŘSKÉ PŘEDPOKLADY VZNIKU BRANDÝSKÝCH CECHŮ

Nejstarší písemný záznam o Brandýse nad Labem se dochoval v listině z roku 1304 a už tam je tato lokalita charakterizována jako tržní vesnice (*vila forensis*). Nic víc se z tohoto dokumentu o Brandýse nedozvíme, protože listina se týká majetkové transakce sousedního Hrádku a Brandýs v ní má pouze funkci orientačního bodu (*Hradek prope Brandis*), ale i tak je pro nás důležitá informace, že Brandýs nebyl prostou vsí, ale konaly se v ní trhy, což bylo později jedním z předpokladů ke vzniku městečka a jeho následného povýšení na město v roce 1581.¹

K hospodářskému rozvoji této obce přispěli výraznou měrou Krajířové z Krajku, šlechtický rod, který držel Brandýs nad Labem v první polovině 16. století. O hospodářské činnosti předchozích majitelů z rodu Michaloviců toho moc nevíme, dokladem jejich péče o Brandýs je povýšení dosavadní vesnice na městečko nejpozději počátkem 15. století a udělení práva užívat vlastní pečeť.²

Pomalejší ekonomický vývoj a relativně pozdní udělení prvních hospodářských privilegií souviselo se skutečností, že Brandýs nikdy nebyl rezidenčním sídlem. Brandýská vrchnost původně obývala hrad Michalovice, později přesídlila do Mladé Boleslavi a brandýský hrad, přebudovaný za Krajířů na renesanční zámek, sloužil jen jako vedlejší sídlo svých majitelů, zejména při jejich loveckých pobytech. Okolní lesy, které se staly oblíbeným loveckým revírem Habsburků a přispěly ke konfiskaci brandýského panství panovníkem po nezdařeném stavovském povstání v roce 1547, byly využívány k tomuto účelu i předchozími majiteli. V roce 1531 zval Konrád Krajíř z Krajku krále Ferdinanda I. do Brandýsa a spolu s dopisem mu poslal srnce uloveného na zdejším panství. Panovník skutečně přijel i s rodinou a celým dvorem, neboť v Praze v té době řádl mor, a zalíbilo se mu tady natolik, že usiloval, byt marně, o odkoupení tohoto zboží.³

Menší pečeť Brandýsa nad Labem

Právo užívat vlastní pečeť získal Brandýs nad Labem od svých prvních majitelů z rodu Michaloviců. Císař Ferdinand I. připojil v roce 1558 výsadu pečeti obecní listiny červeným voskem.

¹ Archiv Pražského hradu, Knihovna metropolitní kapituly, I 40/2, Formulářová sbírka Jana z Přimdy, f. 310a–311a. K počátkům Brandýsa nad Labem blíže Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, město, panství a okres I*, Brandýs n. L. 1908, passim; Václav VOJTÍŠEK, *Z nejstarších dějin města Brandýsa n. L.*, Ročenka Okresní jednoty musejní v Brandýse nad Labem 11, 1937, s. 5–22. K první písemné zmínce o Brandýse n. L. též Karin PÁTROVÁ, *Písemnosti Brandýsa nad Labem*, Studie a zprávy Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 16, 2007, s. 121–122 a 126.

² J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 127–128.

³ Národní archiv, Stará manipulace, K 1/142, list Konráda Krajíře z Krajku adresovaný králi Ferdinandovi I. Ke vztahu krále a Konráda z Krajku viz Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku. Z Korutan do zemí České koruny*, České Budějovice 2010, s. 88–94.

Kniha pamětní Brandýsa nad Labem
(1560–1656)

Nejstarší úřední kniha Brandýsa nad Labem, do níž byly zaznamenány opisy privilegií udělených městu (respektive městečku), nařízení městské rady, jména konšelů, ale i různé smlouvy, dluhy či převody nemovitostí jednotlivých měšťanů. Nachází se v ní také první informace o brandýských ceších, včetně opisů některých cechovních statut.

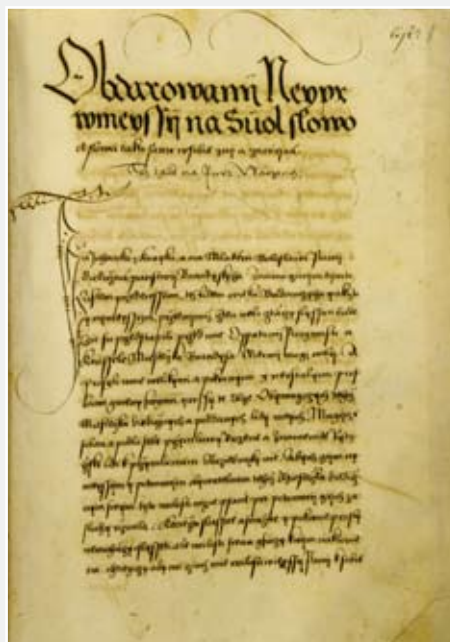
Přesto můžeme říci, že Krajířové vycházeli svým poddaným vstříc mnohem více než jiné vrchnosti. Zatímco královská města si vydobyla silnou samosprávu už během husitství, poddanská města a městečka si musela na své svobody počkat a záleželo na té které vrchnosti, jak moc byla ochotna udělovat svým měšťanům svobody a přenechávat jim část svých pravomocí. Jedním ze zásadních ukazatelů městské samosprávy bylo omezení působnosti rychtáře, který byl od středověku prodlouženou rukou vrchnosti. Jeho funkce bývala často dědičná, stejně jako rychta, kde bydlel a úřadoval. Právě výkup rychet městskou radou byl vnějším projevem posílení samosprávy města. Městská rada, zastupující měšťany a jimi také volena, byla naopak samosprávným prvkem měst a protipólem rychtáře. Konšelé v čele s purkmistrem usilovali o získání co největších pravomocí příslušejících vrchnosti, potažmo rychtáři, v hospodářské, soudní či jiné oblasti. V 16. století dochází obecně k rozvoji poddanských měst a městeček zejména v ekonomické oblasti, posilování jejich samosprávy však probíhalo na každém panství jinak. Krajířové z Krajku i jejich bezprostřední předchůdci na mladoboleslavském a brandýském panství Jan Tovačovský z Cimburka a Jan ze Šelemberka vytvořili už na přelomu 15. a 16. stol. mimořádně příznivé podmínky pro rozkvět městské samosprávy ve svém rezidenčním městě.⁴

První známé privilegium udělila Brandýsu nad Labem na žádost zdejších konšelů Johanka Krajířová z Krajku a na Mladé Boleslavi v roce 1508. Originál listiny se sice ztratil za švédského tažení v roce 1639, její znění se však zachovalo v pozdějších opisech. Johanka z Krajku tehdy darovala obyvatelům tohoto městečka svůj domek na náměstí, vystavěný rychtářem Jiříkem, aby v něm zřídili sklad soli. Zároveň jim udělila právo výsadního obchodu se solí, za který museli odvádět každoročně o Vánocích na brandýský zámek „jeden soudek soli“. Dále jim Johanka přenechala poplatky, vybírané během úterního trhu od řezníků, kramářek, hokyň a ševců, stejně jako platy, odváděné v jiné dny z ovoce a „věci k jídlu“. Neméně důležité bylo i ustanovení, jímž Johanka povolila, aby „piva tu v městečku Brandýse domácí vařili ... mně z toho do komory mé nic neplatíce“. Současně omezila dovoz cizího piva a vína.⁵

⁴ Obecně k městské samosprávě Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, 206–214. K poddanským městům a městečkům na přelomu 15. a 16. století např. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, III. Města, Praha 1998, s. 66–80, pro 16. století Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, I/1, Praha 1971, s. 142–149; TÝŽ, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

⁵ SOKA Přemyšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 1–2.

Význam posledního ustanovení vynikne lépe, povšimneme-li si blíže hospodářské a politické situace na počátku 16. století. Tehdy totiž probíhal spor mezi měšťany královských měst a šlechtou o hospodářské podnikání, v němž vaření piva představovalo jeden z nejožehavějších problémů. Spor měl ale hlubší pozadí. Zemský zákoník z roku 1500, nazývaný obecně Vladislavské zřízení zemské, upřel královským měšťanům hlasovací právo na zemském sněmu a posílil pravomoc zemského soudu ve věcech, které příslušely do sféry městského práva. Šlechta odmítala uznávat měšťany jako samostatný stav s odůvodněním, že města jsou součástí královské komory. Měšťané se ovšem nemínili smířit s poklesem své politické moci, stejně jako s narušováním hospodářských aktivit šlechty, které narušovalo právo várečné, právo mílové a další městské výsady. I z Johančina privilegia se dá vytušit, co pro královská města znamenalo budování pivovarů v poddanském městěčku. Důsledkem bylo omezení dovozu piva, na který měla královská města dosud monopol. Spor mezi měšťany a šlechtou skončil nakonec kompromisem v podobě tzv. Svatováclavské smlouvy z roku 1517, která omezila zásahy zemského soudu do městských práv (hlas na sněmech byl měšťům přiznán již roku 1508), ale zároveň uvolnila podnikání šlechty. Řešení otázky vaření piva bylo sice na šest let odsunuto, ale šlechta už se této výnosné činnosti na svém panství nikdy nezřekla.⁶

Kniha pamětní Brandýsa nad Labem (1560–1656)

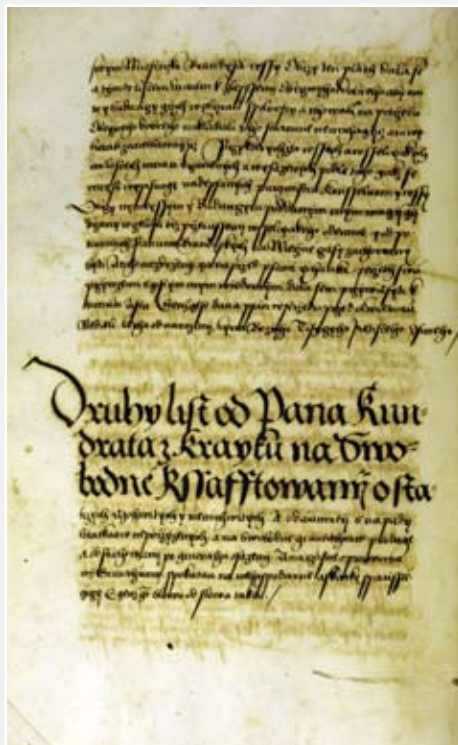
Opis privilegia Johanky Krajířové z Krajků z roku 1508, kterým darovala obyvatelům tohoto městečka rychtu, udělila jim právo výsadního obchodu se solí, přenechala poplatky z trhu a povolila vařit pivo.

Další dvě privilegia Brandýští získali od Johančina bratra Konráda z Krajků, který panství držel od roku 1513, kdy se ho ovdovělá Johanka Krajířová vzdala v bratrův prospěch. Johanka neměla přímého dědice, neboť její jediný syn Adam z prvního manželství s Janem Tovačovským z Cimburka zemřel již v roce 1502. Rozhodnutí o rezignaci na své statky vyplynulo patrně z neustálé obrany majetku před některými šlechtici, kteří měli záslus na brandýské zboží. K nim patřili zejména nejvyšší kancléř Království českého Albrecht Libštejnský z Kolovrat a jeho žena Kateřina Smiřická, majitelé nedaleké Lysé nad Labem. Johanka se však ani tehdy nestáhla zcela do ústraní, ale věnovala se především podpoře tehdy nelegální jednoty bratrské a pečovala v součinnosti s bratrem Konrádem o rozvoj Krajířovských měst a městeček.⁷

První Konrádovo privilegium, které Brandýským dal na přímluvu své sestry Johanky v roce 1515, se týkalo svobodného „kšaftování“ brandýských obyvatel, tedy možnosti svobodně odkázat svůj majetek komukoli. Dosud platila zásada, že pokud zemřelý neměl rodinu, připadl jeho majetek jako odumřelý vrchnosti. Konrád se vzdal svého práva i v případě, že nebožtík neměl a ani nestanovil dědice. V takovém případě měla odumřelý statek získat brandýská obec.

⁶ J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 322–372.

⁷ S. NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajků*, s. 75–88.

Kniha pamětní Brandýsa nad Labem
(1560–1656)

Opis privilegia Konráda Krajíře z Krajku z roku 1515 na svobodné odkazování majetku brandýských obyvatel v případě úmrtí bez přímých dědiců.

Na tehdejší poměry vrchnostenských měst je mimořádné Konrádovo ustanovení, že majetek lze odkázat i lidem z jiného panství. Vrchnost totiž obvykle i při udělování privilegií na svobodné kšaftování omezovala práva svých poddaných a hlídala, aby se poddanský majetek nedostal mimo panství. Účelem Konrádova ustanovení byla podpora rozvoje poddanských gruntů a snaha, aby i obyvatelé bez nejbližších příbuzných nenechávali své statky chátrat.⁸

Konrádovo privilegium na svobodnou odúmrtí později rozšířil jeho syn Arnošt. V roce 1545 udělil svým brandýským poddaným právo svobodně prodat či směnit nemovitý majetek, tedy bez předchozího schválení vrchností, a zároveň jim povolil kdykoli se vystěhovat z Brandýsa na jiné panství či do jiného města a vyvázat se z „člověčenství“ a poddanského poměru k brandýské vrchnosti. Nyní se každý z brandýských obyvatel mohl svobodně vystěhovat z Brandýsa i bez dosud potřebného výhostního listu, kterým vrchnost povolovala žadateli vystěhování z panství a který mu pochopitelně také udělit nemusela a stěhování mohla zamítnout z obav před snížením počtu svých poddaných. Volný pohyb znamenal výhodu i pro syny z brandýských rodin, kteří bez ohledu na majitele panství mohli odejít kamkoli do učení nebo na studia.⁹

Konrád a Johanka pak společně vydali ještě privilegium, kterým městečku Brandýsu přenechali výtěžek cla, z něhož se měly udržovat cesty tak, aby „lidé s těžkými povozy a náklady jezdit mohli“ a aby „v blatných cestách nevázli“.¹⁰ Konrádův nástupce Arnošt Krajíř se navíc vzdal ve prospěch brandýské obce pokut za porušování předepsaných nařízení. Pokuty se udělovaly např. za porušení zákazu her a tance, za újmu učiněnou sousedům či vrchnosti. Část nařízení se týkala případného požáru – každý byl povinen upozornit sousedy na vznik požáru, pomoci při jeho hašení, vybavit své stavení žebříky a háky, a naopak bylo z preventivních důvodů zapovězeno sušit v domácnosti len a konopí. Za převedení pokut do obecní pokladny si Arnošt od svých poddaných vymínil každoroční poplatek – „na mísu cínovou pěkná čerstvá jablka a mezi ně ... padesáte červených zlatých uherských“.¹¹

⁸ SOKA Přemyšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 2–3. O svobodném kšaftování v poddanských městech a městečkách na přelomu 15. a 16. století J. MACEK, *Jagellonský věk III*, s. 71.

⁹ SOKA Přemyšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 7–8.

¹⁰ Tamtéž, f. 3.

¹¹ Tamtéž, f. 21.

V roce 1547 dostalo brandýské panství nového majitele. V důsledku neúspěšného stavovského povstání proti králi Ferdinandovi I., které vyvolala snaha krále zapojit převážně nekatolické české stavy do šmalkaldské války proti evangelíkům v říši, přikročil panovník k perzekuci odbojných stran. Značnými ztrátami to odnesla především královská města, která dočasně přišla o veškerá privilegia, a také příslušníci nelegální jednoty bratrské. Tato církev, formující se z tradice husitského tábořského hnutí a učení Petra Chelického, stála na rozdíl od utrakvistické (kališnické) církve až do Rudolfova majestátu na náboženskou svobodu z roku 1609 mimo zákon. Přesto si učení jednoty našlo řadu stoupenců a ochránců, zvláště poté, co jednota ustoupila od svých původních ideálů chudé církve a začala mezi sebe přijímat i šlechtice. K příznivcům a později i členům jednoty patřila Johanka Krajířová, její bratr Konrád a synovec Arnošt, kteří na svém panství podporovali bratrské kněze a ochraňovali poddané, kteří se hlásili k bratrskému učení.¹²

Stejně jako ostatní členové jednoty byl i Arnošt Krajíř v roce 1547 potrestán panovníkem. Své mladoboleslavské panství uhájil, o brandýské panství však natrvalo přišel. Brandýské panství spadlo na královskou komoru a panovník se stal jeho přímou vrchností. Panovníkovým zástupcem pro správu panství byl brandýský hejtman, který potřebné záležitosti ohledně panství projednával s českou komorou, úřadem spravujícím komorní zboží. V Brandýse pochopitelně vládly obavy z dalšího vývoje. Nebylo totiž jisté, zda panovník a nový majitel v jedné osobě potvrdí privilegia, která si brandýští měšťané v posledních čtyřiceti letech vydobyli. Jejich odebrání by znamenalo silné okleštění obecní samosprávy a jiných výsad, uvolňujících poddanské vztahy. Aby byla zaručena kontinuita, nechávala si města od nových majitelů, a to i když byli přímými potomky předchozí vrchnosti, potvrzovat dosavadní privilegia. S ohledem na bratrskou minulost obce to vůbec nemuselo být jisté. Panovník nakonec přislíbil zachovat starší výsady Brandýsa, písemně je ale stvrdil teprve v roce 1558.

Obavy brandýských obyvatel názorně vystihuje záznam o právu vybírat obcí pokuty v pamětní knize Brandýsa nad Labem: „Ale v tom jest přišla roztržka léta 47 v zemi české, a tak pan Arnošt tohoto panství jest zbaven a tou příčinou se to nevykonávalo [tj. vybírání pokut obcí], neb strach mezi všemi stavy a lidmi byl. Však když bylo při postupování tohoto panství tehdy JMC, bylo skrze p. Jana z Lobkovic, nejvyššího purkrabí pražského, mluveno, že JM král je Brandejské při všech a všelijakých svobodách, privilegiích, vejsadách a obdarování zvostávati [ráci]...“¹³

Kniha pamětní Brandýsa nad Labem (1580–1622)

V pořadí druhá pamětní kniha Brandýsa nad Labem se záznamem z roku 1608 o zvolených cechmistrech cechu nákladníků, krejčích, ševců, řezníků, pekařů a kovářů.

¹² K působení jednoty bratrské na Mladoboleslavsku Amadeo MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, Praha 1952. O stavovském povstání v roce 1547 především Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, I/2, Praha 1984, s. 215–335. K roli Arnošta Krajíře v tomto povstání S. NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Rakjku*, s. 95–96.

¹³ SOKA Přemyslení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 21.

Písemné potvrzení privilegií z roku 1558 Ferdinand doplnil novou milostí, když udělil městečku Brandýsu a jeho obyvatelům další trhy. Každý rok se zde měly konat dva výroční trhy (jarmarky) – první na sv. Vavřince, druhý v úterý po sv. Alžbětě – a dále dva trhy s vlnou – v úterý po sv. Filipu a Jakubu a v úterý před Narozením Panny Marie. Na závěr Ferdinand připojil výsadu pečeti obecní listiny červeným voskem, což bylo významné privilegium, které brandýskou obec povyšovalo zejména v prestižní rovině.¹⁴

Kolem poloviny 16. století se v Brandýse nad Labem začaly vytvářet první cechy. Tehdy zde existoval cech nákladníků, který je ovšem cechem specifickým, neboť sdružoval právovárečné měšťany a jeho vnitřní nařízení řešila především střídání nákladníků při vaření piva, dále cechy potravinářských řemesel (řezníci, pekaři), oděvních řemesel (krejčí, ševci, kožešníci) a společný cech kovářů, kolářů, bednářů, zahrnující tehdy i zámečníky a ručníkáře (puškaře). Tento stav trval do třicetileté války, během níž patrně zanikl cech kožešníků. V samotném závěru 17. století se ustavil cech sladovníků. Před polovinou 18. století došlo k znovuoobnovení kožešnického cechu a založení společného cechu truhlářů, zámečníků a sklenářů, od něhož se ale později oddělili zámečníci a vytvořili samostatnou cechovní organizaci. V 18. století je doložen ještě cech řemenářů, provazníků a sedlářů a cechy stavebních řemesel (zedníci s kameníky a tesaři).

Kniha pamětní Brandýsa nad Labem (1560–1656)

Opis privilegia Arnošta Krajíře z Krajku z roku 1531, který v zastoupení svého otce Konráda nařídil brandýským pekařům sdružit se v „pořádku“ (předchůdce pozdějšího cechu) v čele se staršími přísežnými, kteří měli regulovat váhu a cenu chleba podle aktuální ceny obilí. Podobný pořádek zavedl i pro nákladníky a povolil huntýřům prodej masa pod dohledem brandýských konšelů a řezníků.

¹⁴ Tamtéž, f. 11.

*Mosazný kříž na rakev,
19. století*

III. POTRAVINÁŘSKÁ ŘEMESLA

Potravinářská řemesla se řadí k nejstarším řemeslným odvětvím, která se v Brandýse nad Labem začala sdružovat v cechovních organizacích. K základním výrobcům potravin patřili řezníci a pekaři. Řezníci poráželi dobytek, zejména hovězí, telata, vepře, skopce a jehňata, maso prodávali, případně z něho vyráběli jelita a klobásy. Pekaři pekli z mouky pšeničný a žitný chléb, housky, rohlíky a preclíky. Na chléb se v díži zadělávala mouka s vodou a kváskem, na bílé pečivo se používalo mléko a kvasnice. Vypracované těsto se nechalo vykynout a pak se peklo v peci vytápěné dřívím. Od pekařů se časem oddělili perníkáři, kteří vyráběli sladké perníky z medového těsta ochuceného různým kořením.¹

Městská rada vždy dohlížela na to, aby potravinářské výrobky, hlavně maso a chleba, měly správnou míru a váhu a odpovídaly základním hygienickým normám. Nejstarší záznamy pamětních knih Brandýsa nad Labem, vedené od poloviny 16. stol., zmiňují měřiče nad pivem, vínem, chlebem, olejem a masem, dosazované brandýskými konšely. K jejich povinnostem patřil dohled nad kvalitou tohoto zboží a dodržování náležitých měr a vah, aby lidé nebyli okrádáni jejich šizením. Každé čtyři týdny proto vybrali v pekařských krámech chléb a přinesli ho na radnici, kde bylo posouzeno, zda má odpovídající velikost. Potravinářské zboží se prodávalo na brandýském náměstí (rynků) v „krámcích“, z nichž jejich nájemci odváděli do obecní pokladny na konci 16. století 4 groše ročně. V roce 1579 se přikročilo k výstavbě nových masných a chlebných krámů v ulici vedoucí z náměstí ke kostelu Obrácení sv. Pavla (dnes F. X. Procházky). Za tímto účelem městská rada vykoupila od dědiců dům nebožtíka Jana Hrnčíře a na stavbu si vypůjčila peníze ze sirotčí pokladny.²

Kniha počtů pořádku pekařského, mlynářského a perníkářského v Brandýse nad Labem založená roku 1840

Kniha, založená cechmistry Matějem Hochmannem, Karlem Novákem a Františkem Ruthem, zaznamenává soupis cechovních mistrů, jejich příspěvky a společná vydání.

¹ J. HRDLÍČKA, J. JÁSEK, V. HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky*, s. 58–59, 67; Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000, s. 201–209; Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985, s. 679–688; Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, passim; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku*, s. 644–659.

² K volbě měřičů SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 170; k jejich povinnostem tamtéž, f. 185; k platbám z krámů tamtéž, f. 20; k založení nových krámů tamtéž, f. 267.

Pekaři

Pekaři přeseívá mouku sítím moučným² a vsype ji do díže (koryta)³. Poté přilévá vodu a dělá těsto⁴, které míchá dřevěným třepačem (vařechou)⁵. Dále formuje chléb (chlebové bochníky)⁶, koláče (kúchny)⁷, žemle⁸, preclíky⁹ atd. Nakonec je klade na lopatu¹⁰ a vsazuje přes čelisti¹² do pekařské pece¹¹. Ale napřed vyhrne (vychrání) ohrablem¹³ oheň a uhlíky, které dole shrne v hromadu¹⁴. A tak se peče chléb, který má na povrchu kůru¹⁵ a uvnitř střidu¹⁶.

(J. A. Komenský, *Orbis sensualium pictus*, 1685)

dou každoročně ustanovení starší přísežní, kteří přijímali do tohoto společenství nové pekaře, nebo naopak propouštěli ty, kteří chtěli odejít. Získali dokonce pravomoc trestat a pokutovat řemeslníky, kteří by bez jejich svolení či bez svolení konšelů svévolně vystoupili z tohoto společenství. „Pořádek“ pekařů měl být samosprávný a jeho hlavním úkolem bylo zajistit dostatek chleba. Podle aktuální ceny obilí měli rozhodnout, jak velký chléb se bude péct a kolik bude stát. Toto ustanovení tak vlastně zavádělo jednotnou váhu a cenu chleba ve městě. Zároveň bylo přísně zakázáno vyvážet a prodávat chléb mimo Brandýs bez povolení konšelů. Za porušení tohoto zákazu hrozilo dotyčnému pekaři zabavení zboží, při opakovaném provinění dokonce zastavení živnosti.³

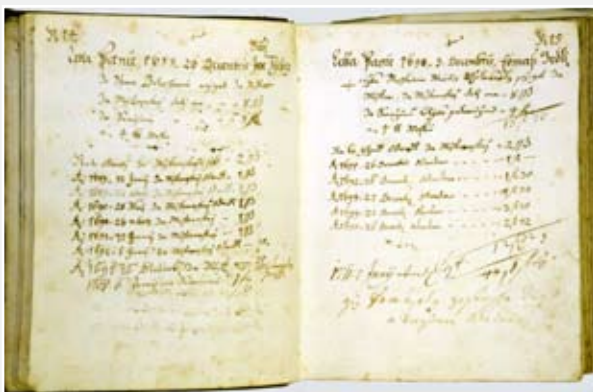
V roce 1579 vyslala městská rada na žádost místních pekařů konšely Jana Voletického a Jana Kropáčka do Prahy, aby převzali artikule od novoměstských pekařů. Pravidla, kterými se řídili již od roku 1444 pekaři Nového Města pražského, měla pak platit i pro brandýské pekaře. V osmi bodech těchto artikulů se řešily především dva základní okruhy – kvalita chleba a podmínky přijetí do cechu. Pekaři pekli chleby režné (žitné) a bílé (pšeničné) a každý pekař byl povinen opatřit své pecny vlastním znamením, aby bylo zřejmé, který pekař kupovaný chléb upekł. Nad kvalitou a správnou velikostí chlebů bděli starší pekaři, kteří dvakrát týdně kontrolovali správnou míru a také cenu chlebů odpovídající aktuální ceně obilí. Pokud by zjistili, že některý pekař napekl chleby menší než je obvyklé, měli ho napomenout, případně pokutovat.

Cech pekařů

Pekaři byli v Brandýse hojněji zastoupeni nejpozději od počátku 16. století. Už v roce 1531 se Arnošt Krajíř jako zástupce svého otce Konráda snažil zajistit pravidelné zásobování obce dostatečným množstvím chleba a regulovat jeho cenu. Příčinou byla drahota obilí, potažmo chleba a piva, pro něž bylo obilí hlavní surovinou. Pro větší možnost kontroly cen a dostatku pečiva zavázal Arnošt všechny místní pekaře povinností sdružit se v „pořádku“ podobném cechu. Tato povinnost se týkala nejen profesních, vyučených pekařů, ale i pekařů samouků, kteří se živili pečením na základě vlastní zkušenosti. Běžně se totiž chleba pekł v jednotlivých domácnostech a v rodinách si předávali své pekařské dovednosti z generace na generaci. V městech se však už ve středověku začala část obyvatelstva specializovat na toto řemeslo a zásobovat svými výrobky sousedy. V některých, zvláště početnějších domácnostech nestačila vlastní produkce pečiva k nasycení všech jejích členů, část obyvatel, jako třeba děvečky, nádeníci, chudina, tedy lidé bez vlastní domácnosti, naopak neměla kde chleba upéct. Podle Arnoštova ustanovení měli na brandýské pekaře dohlížet městskou ra-

³ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 14–15.

Kdo by se však ani poté nenapravil, měl se zodpovídat před městskou radou. Pokutovány librou vosku pak byly hospodyně či prodavačky, které by navzájem hanily své pečivo. Chleby se pekly denně, jen v neděli a ve svátek se v pekárnách nesmělo pracovat, pokud městská rada neudělila výjimku. Kdo chtěl být přijat za mistra pekaře, musel nejprve požádat městskou radu o udělení městského práva a teprve potom žádat starší cech o přijetí. Uchazeč o mistrovství musel předložit zpečetěné dokumenty o svém vyučení a vlastnoručně předvést svou práci. Povinností, obvyklou pro mistry ve všech ceších, bylo uzavření církevního sňatku.

Manuál cechu pekařů v Brandýse nad Labem založený v roce 1680

Manuál zachycuje platby pekařských mistrů za přijetí, zde splátky Jana Tichého ze Staré Boleslavi přijatého v roce 1688 a Tomáše Jedlický z Čelákovic přijatého v roce 1690.

Artikule dále upřesňovaly způsob přijetí chlapců do učení a najímání tovaryšů mistry. O rok později, v roce 1580, stvrdili brandýští konšelé místním pekařům užívání novoměstských artikulů.⁴

Po třicetileté válce, v roce 1659, se k představitelům novoměstského cechu pekařů, spojeného nyní již s perníkáři, dostavil brandýský měšťan a zároveň pekař Jan Burian Průša Pcherský, vyslaný brandýskými pekaři, aby pro ně získal nové artikule. Z této doby známe jmenovitě vedle Buriana Průši i Jiříka Velvarského a Jana Pelikána, ze Staré Boleslavi pak Václava Soukupa a Jiříka Duchoně.⁵ Získaná statuta byla podstatně obsáhlejší než ta předchozí. Zahrnovala celkem 41 bodů, v nichž se řešily jednak záležitosti společné oběma řemeslným odvětvím, jednak věci týkající se speciálně buď pekařů, nebo perníkářů. Ke spojení brandýských pekařů s perníkáři došlo ale zřejmě až mnohem později, i když nelze vyloučit, že se v pekařském cechu objevil nějaký jednotlivec této specializace i dříve.⁶

V čele cechu stáli starší přísežní z obojího řemesla, volení městskou radou. Měli pravomoc udělovat nedbalcům peněžité pokuty, za závažnější provinění je mohli nechat zavřít do městského vězení, případně je vyobcovat z cechu. Tresty mohly být udělovány nejen za špatně odvedenou práci, ale i za řevnivost, hádky a potyčky mezi cechovníky či za neodůvodněnou absenci ve svolaném cechovním shromáždění. Starší měli alespoň jednou týdně obejít krámy (tzv. kotce) a zkontrolovat nabízené chleby, zda mají správnou váhu a byly vyrobeny z kvalitní mouky. Neustálé zdůrazňování kontroly chlebů, které se ozývá i ze starších pekařských statut, stejně jako z nařízení Arnošta z Krajku brandýským pekařům, dává tušit, že kvalita pečiva byla často nevalná a pekaři šidili své zákazníky. Proto byl pro výstrahu na konci 16. století postaven v Praze na mostě

⁴ Tamtéž, f. 297–300.

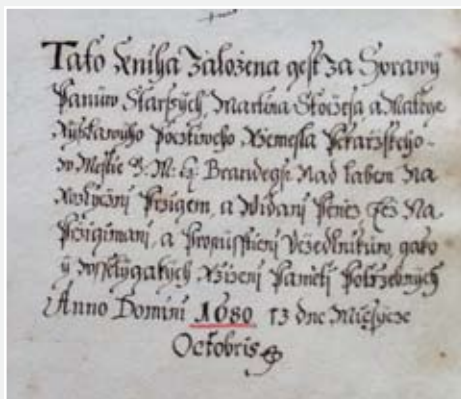
⁵ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko*, ed. Helena KLÍMOVÁ, Praha 2008, s. 53–61; *Berní rula 18. Kraj kouřimský I*, ed. Marie HAASOVÁ, Praha 1952, s. 61–65.

⁶ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 3, Kniha pamětní Brandýsa n. L. III, f. 114–125.

**Artikule pekařských tovaryšů
v Brandýse nad Labem z roku 1669**

Artikule, vydané cechmistry a mistry brandýského cechu pekařů, stanoví zásady slušného chování tovaryšů a jejich základní povinnosti při výkonu práce.

**Titulní list manuálu cechu pekařů
v Brandýse nad Labem, 1680**

přes Vltavu a na jiných místech koš, v němž vymáhali nepoctivé pekaře.⁷ Jestli něco podobného měli i v Brandýse, nevíme. Pro pekařský cech byl tento způsob trestu silně potupný, a tak pražští pekaři požádali ještě během třicetileté války císaře o odstranění všech těchto zařízení.⁸ Kontrola perníkárských výrobků probíhala jednou za čtvrt roku. Starší cechu zajišťovali správné fungování celé organizace nejen po profesní stránce. Hlídkali pravidelné odvody peněz do cechovní pokladny, střežili cechovní klenoty a dohlíželi na dodržování povinné účasti při pohřbu kteréhokoli spolucechovníka.

Kdo se chtěl stát pekařem či perníkářem, musel nejprve do učení k některému mistru. Ten ho mohl přijmout zkušebně na dva až čtyři týdny, a pokud se rozhodl učedníka u sebe nechat, musel informovat starší cechu, kteří si vyžádali doklad o manželském původu chlapce. Pochopitelně musel mít rodiče „poctivé“, čímž se automaticky vylučovaly děti katů, rasů, ovčáků a dalších lidí na okraji společnosti. Léta učednická trvala u pekařů i perníkářů dva roky a chlapec musel mít dva ručitele, kteří garantovali, že učedník po sjednanou dobu od mistra neodejde a mistr tak nepřijde o čas a investice vynaložené na učedníka. Hoch byl pak zapsán do cechovních knih a současně zaplatil cechu vstupní poplatek. V případě chudých učedníků se doba práce u mistra prodloužila na tři roky. Organizační funkce cechu se projevila zvláště při úmrtí mistra. Vdova mohla nadále provozovat manželovo řemeslo, směla si ponechat i jeho učedníky, potíž však byla v tom, že sama nemohla vyučení chlapců stvrdit, nemohla jim „dát za vyučenou“. Starší cechu proto museli sehnat pro „osiřelé“ učedníky jiného mistra, který by dokončil učení. Podle zavedených zvyklostí ale peníze za vyučení připadly vdově. Nové učedníky však vdova už přijímat nemohla.

Po vyučení se učedník stával tovaryšem. Buď zůstal ve městě u mistra, nebo šel na vandr. Pokud se chtěl tovaryš vypracovat až na mistra, musel nejprve tři roky vykonávat práci „helfíře“, pak se rok připravovat na mistra a poté předvést své umění.

⁷ Z. WINTER, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku*, s. 646.

⁸ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 3, *Kniha pamětní Brandýsa n. L. III, f. 125.*

Pokud mistrovská zkouška dopadla ke spokojenosti cechovních starších a byly splněny další podmínky, jako jsou uzavřené manželství, získání městského práva a zaplacení cechovního poplatku za přijetí mezi mistry ve výši 30 kop míšeňských grošů a 2 liber vosku, mohl mistr samostatně vykonávat svou práci. Pouze první rok měl zapovězeno péct páteční koláče, a pokud chtěl péct vánoční „husce“, směl je připravit jen s povolením starších. U perníkářů stačily k přijetí za mistra pouze dva roky služby u jednoho mistra perníkáře. Poté měl adept na mistrovství umět upéct z medového těsta „pemle“, křehká kolečka a táfli, což byl obvyčejnější perník určený ke strouhání. Za přijetí platili méně než pekaři – 6 kop míšeňských grošů a libru vosku. Výjimkou byli u obou řemesel synové pekařských a perníkářských mistrů, kteří byli ušetřeni zkoušek a do cechovní pokladnice platili za přijetí menší peníz.

Pekařští mistři drželi krám, kde obvykle prodávala buď mistrova manželka, nebo prodavačka. Pečivo mohli prodávat i ve svém domě, ne však roznášet po ulicích nebo po hospodách.

Zatímco pekařské výrobky patřily k základní stravě a pekaři tak měli zajištěný pravidelný odbyt, perníkářské zboží (které případně vyráběli i samotní pekaři) se ve větším prodávalo zejména během poutí u kostelů. Konkurencí pro pekaře byli tzv. plachetníci, přesporní, kteří nabízeli své zboží po ulicích. Perníkářům zase překáželi cizí prodejci perníků, kteří přicházeli o poutích, nebo obcházeli hospody s malými perníčky. Cech pekařů a perníkářů proto usiloval o omezení jejich působnosti ve městě a vyžádal si, že mohli prodávat jen během výročního trhu (jarmarku).

Opis zachovacího listu pekaře Jana Hradeckého z roku 1608

Purkmistr a rada města Hradce Králové v něm potvrzují, že Jan Hradecký je synem tamního tesaře a vydávají mu list „jeho pořádného a poctivého na svět splolení“. List je opsán do knihy zachovacích listů a pamětní Brandýsa nad Labem.

Pokladna brandýského cechu pekařů z roku 1809

Dřevěná intarzovaná truhlice s kováním je na pravé straně doplněna menší úložnou schránkou, na levé straně se nachází zvedací bočnice, pod kterou se skrývá tajná schránka. Pokladnice je zdobena symboly pekařů a iniciálami cechmistrů.

*Potvrzení vydané
pekařským cechem
v Hradci Králové,
přepsané do knihy
zachovacích listů
a pamětní
Brandýsa
nad Labem.*

**Dřevěná vyřezávaná forma na
perník – selka s miminkem, 1774**

Selka má bohatě nabíranou květovanou sukni pod kolena, zástěru, košili s květinovým vzorem, na hlavě čepce, zavázaný pod krkem mašlí, na nohou střevíce s vysokým podpatkem. V pravé ruce drží miminko v zavinovačce. Forma je oboustranná, na druhé straně je vyryt šašek. Boční strana formy je opatřena monogramem a datem 1774.

Deset let po převzetí nových artikulů od novoměstských pekařů udělili brandýští cechmistři statuta i svým tovaryšům. Zdůrazňuje se v nich především povinnost pilně navštěvovat nedělní a sváteční bohoslužby, úcta ke konšelům i ostatním měšťanům, rodičům a mistrům, poslušnost starším tovaryšům, slušné chování a zákaz pomluv či všelijakých hádek. Tovaryši měli chodit řádně ustrojení, aby se odlišili jako řádní řemeslníci od tuláků, s pokrytou hlavou přinejmenším čepičkou a obuti. Pokud by některý tovaryš chodil prostovlasý nebo bos, byl pokutován librou vosku. Co se týče vlastního výkonu řemesla, řešily se především záležitosti ohledně dohledu pekařských tovaryšů při mletí obilí ve mlýně tak, aby mistrovi nevznikla škoda a nebyl krácen na pytlích mouky. V případě, že by zjistil nějakou nekalost ze strany mlynářské čeledě, měl povinnost to okamžitě hlásit svému mistru, jinak mu hrozilo vězení, případně vyloučení z cechu. Toto ustanovení mělo především zamezit krádeži obilí nebo podílení se na ní. Tovaryši tak nesli plnou zodpovědnost při transportu obilí k semletí a následné dopravě mouky do pekárny. Tovaryši měli také dbát na neustálou čistotu, jednak při přepravě obilí a mouky, jednak v pekárně při pečení chleba. Ustanovení o vlastním výkonu řemesla dále zdůrazňují řádné přeseť mouky a kvalitní vyválení chlebů při výrobě pečiva a přísně zakazují vzájemné ničení díla.⁹

Z konce 17. století se zachoval manuál brandýského cechu pekařů, do něhož se zapisovala jména přijatých mistrů a poplatky za přijetí, které dotyční mistři měli uhradit. Tento manuál byl zaveden v roce 1680 pod vedením cechmistrů Martina Stočese a Matěje Ryšlavého, ale objevují se tam i zpětně dopsané záznamy z několika předchozích let. Každý pekař, který povýšil na mistra a byl souběžně přijat do cechu, musel zaplatit stanovenou částku za udělení mistrovství, dále za svačinu a určité množství vosku, obvykle 4 libry. Pokud se o přijetí do cechu ucházel již hotový mistr, třeba proto, že se přistěhoval do města, platil pouze svačinu a vosk, a to v částce mnohem menší než začínající mistr. Průměrně byl do brandýského cechu pekařů přijat ke konci 17. století jeden mistr za 1–2 roky, jen výjimečně se objevují až čtyři přijetí během jednoho

⁹ SOkA Praha-východ v Přemýšlení, Cech pekařů Brandýs n. L., Artikule pekařských tovaryšů v Brandýse n. L. z roku 1669.

roku. Vedle místních pekařů původem z Brandýsa, Staré Boleslavi, Sluh či Čelákovic najdeme mnohem více nových mistrů z různých koutů Čech. Uvádí se zde kupříkladu Přeštice, Domažlice, Pelhřimov, Nový Bydžov, Vysoké Mýto, v pražském okolí pak Vyšehrad, Zbraslav či Počernice. Noví mistři neplatili předepsané poplatky najednou, ale spláceli je postupně několik let. Obvykle odvedli jednu část po svém přijetí do cechu, další, často v drobných částkách, platili průběžně 1–2x ročně. Některé splátky se vyšplhaly dokonce na 26 let. Někdy se cechu nepodařilo získat celou dlužnou částku, protože v některých případech mistr umřel dříve, než vše splatil. Záznam o průběhu plateb, který se pečlivě zapisoval při každé úhradě, pak končil konstatováním „Jest již v Pánu, a to již nic neplatí.“ nebo „Vše za vydání odepsáno byvše mrtvý a žádný naděje k zaplacení není.“¹⁰

K nějakému zásadnímu nárůstu pekařů v Brandýse nedošlo ani později. Před polovinou 18. století se v tomto městě připomíná šest pekařů, v sousední Staré Boleslavi dva. O sto let později, v roce 1753, bylo v brandýském cechu zapsáno 22 pekařských mistrů. V cechovní knize počtů vedené od roku 1840 se cech uvádí jako pekařský, mlynářský a perníkářský vedený třemi staršími, každý z nich zastupující nejspíš jednu řemeslnou specializaci. Spojení s těmito řemesly se projevilo zvýšením počtu mistrů, kterých tehdy bylo 49, i když toto číslo je dáno i přijímáním venkovských mistrů.¹¹

Dřevěná vyřezávaná forma na perník – sv. Václav, 19. století

Sv. Václav v knížecím šatě bohatě zdobeném žlábkováním a vrapováním je vybaven svými tradičními symboly – kopím a svatováclavskou orlicí. Forma je oboustranná, na druhé straně je vyryt šašek se dvěma dětmi. Boční strana formy je opatřena monogramem WP.

¹⁰ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech pekařů Brandýs n. L., Manuál cechu pekařů v Brandýse n. L. založený v roce 1680.

¹¹ Tereziánský katastr český II. Rustikál (kraje K-Ž), ed. Aleš CHALUPA, Marie LIŠKOVÁ, Josef NUHLÍČEK, František RAJTORAL, Praha 1966, s. 43, pozn. 691/1; SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech pekařů Brandýs n. L., Počet cechu pekařského v Brandýse n. L. z roku 1753 a Kniha počtů pořádku pekařského, mlynářského a perníkářského v Brandýse n. L. (1840–1882).

Korouhev cechu pekařů v Brandýse nad Labem z roku 1793

Modrozelený hedvábný damašek vypnutý na kovovém rámu, lemovaný postříbřenou tkanou portou s trásněmi a opatřený střapcem.

Korouhev je výjimečná bohatě zdobenou plastickou výšivkou z postříbřeného a pozlaceného dracounu. Ve středové části jsou vyšity symboly: na lici cechovní patron sv. Vít s atributy cechu preclíkem a caltou, na rubu iniciály F. II. (František II.) a iniciály cechmistrů.

Korouhev je opatřena kovovým hřebem. Při restaurování korouhve v roce 2007 byly po sejmutí damašku z rámu nalezeny uvnitř korouhve dvě listiny z roku 1877 a 1904, odkazující na předchozí opravy.

Cech řezníků

Řezníci patřili obecně ve městech vedle pekařů k řemeslníkům s dlouhou tradicí. Jejich produkce byla orientována výhradně na místní trh, kde prodávali městskému obyvatelstvu maso a masné výrobky. V Brandýse nad Labem byl však až do poloviny 16. století řezníků nedostatek. Nedatovaný opis nařízení Konráda Krajíře z Krajku ohledně řezníků, zaznamenaný v pamětní knize Brandýsa nad Labem, udává, že v Brandýse byl tehdy pouze jeden řezník osedlý v tomto městečku. Jediný řezník ovšem nebyl s to zásobit celou obec masem, a to i s ohledem na skutečnost, že si část domácího zvířectva zabíjeli měšťané ve svých domácnostech. To se ale týkalo spíše drůbeže a menších zvířat, navíc ne každý obyvatel Brandýsa (např. čeled, podruzi) choval vlastní dobytek. Nedostatek masa pak způsoboval problémy v běžném životě: „*Těž také se častokrát přichází, že někdy někdo koupí sobě masa, aby měl na celý týden, a máje čeled' neb dělníky vypotřebuje to maso prve, než druhý den přijde a nemajíc než jednu osobu v městě [tj. řezníka] ... a on by měl ten nedostatek sám ... [nezbývá mu než] ... přes pole jít a huntýře hledati v potřebě své.*“ Konrád Krajíř proto povolil prodávat v Brandýse během úterního a sobotního trhu maso tzv. huntýřům, kteří hnali dobytek odjinud a v Brandýse ho pak zabíjeli. Protože huntýři nepatřili k místním obyvatelům a bývali s nimi navíc občas problémy, snažil se Konrád podpořit v Brandýse rozvoj řeznického řemesla, v první řadě zvýšením počtu místních řezníků. Apeloval na měšťany, aby k sobě vzali řeznické tovaryše, kteří by pak mohli každý den prodávat maso v krámech. Zároveň by se od nich mohli přiučit místní sousedé, „*poněvadž to i jinde bývá, že toho řemesla mnozí užívají neúčivše se tomu*“, podobně jak tomu bylo u pekařů, z nichž ne každý byl tehdy vyučen ve svém řemesle, ačkoli se jim pak živil.¹²

Řeznictví

Řezník (masař)¹ zabíjí vykrmený dobytek² (chudý³ se k jídlu nehodí) tím, že ho tluč obuchem⁴, nebo zařezává (zakoluje) nožem (masařským)⁵. Dále odlupuje (odjímá⁶, stahuje) kůži⁷ a roztíná (rozrubuje). Maso na prodej vykládá na jatkách (v masárnách)⁸. Svině (vepře)⁹ opaluje ohněm (nebo oparuje varem) a vyrábí šoldry¹⁰, šunky¹¹, slaninu¹², všelijaká jelita (hrubá jelita¹³, krvavá jelita¹⁴, drobná jelita¹⁵) a klobásy¹⁶. Sádlo¹⁷ a lůj¹⁸ bývají spuštěné nebo vysmažené.

(Jan Amos Komenský,

Orbis sensualium pictus, 1685)

Ferule brandýského cechu řezníků - detail

Dřevěná ferule, která sloužila jako symbol úřední moci prvního cechmistra, s namalovaným znakem řezníků.

¹² SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 1, Kniha pamětní Brandýsa n. L. I, f. 31.

Artikule pořádku řeznického v Brandýse nad Labem z 16. května 1667

Titulní list s vyobrazením korunovaného dvouocasého českého lva se sekerou v tlapě, tradičním znamením řezníků, a s přivěšenou větší městskou pečetí.

Dole uvedena jména cechmistrů – Jan Jelínek z Feuerberku a Václav Nadlabský.

I přes podporu vrchnosti se počet řezníků v Brandýse rozšiřoval jen pozvolna. V roce 1531 Arnošt Krajíř v zastoupení svého otce Konráda opět pro nedostatek domácích řezníků povoluje huntýřům prodej masa v Brandýse. Na kvalitu poráženého dobytka měli dohlížet dva konšelé, případně dva řezníci. Přestože řezníci byli stále nedostatečně zastoupeni a městečko muselo využívat nabídky huntýřů, přece jen se v posledních několika letech počet řezníků nepatrně zvýšil, jinak by stěží mohlo být naplněno ustanovení o účasti dvou řezníků při porážce.¹³

V roce 1553 svolili brandýští konšelé, aby staroboleslavští řezníci platili obci z masných krámů 25 českých grošů. Uvádí se jména řezníků – Pavel Litvan, Jan Kuchmistr a Jíra Pych. V roce 1556 pak vyšlo nařízení, aby řezníci, kteří pasou dobytek na obecním pozemku déle než týden, platili z hovězího dobytka půl groše, z drobného dobytka dva denáry.¹⁴

Cech řezníků se v Brandýse nad Labem ustavil v roce 1560 a sdružoval řezníky z Brandýsa i sousední Staré Boleslavi. Zdejší řezníci se po vzájemné dohodě obrátili na brandýskou městskou radu a žádali o povolení k vytvoření cechovní organizace. Ještě před tím se obrátili na řezníky v nedalekém Mělníce, kde již takový cech existoval, a vyžádali si od nich artikule, kterými by se mohli řídit. Mělničtí jim předali i starší artikule řezníků pražských měst, které si kdysi při svém vzniku vyžádali v Praze. Pražské artikule se týkají především vandrovnických učedníků, a to v důsledku neblahých zkušeností některých mistrů, jejichž „pacholci“ utekli poté, co peníze prohýřili či prohráli v kostkách a svému mistru zanechali dluhy. Proto mají mít učedníci zachovací listy o své bezúhonnosti, zakazuje se jim hrát o peníze a nařizuje se trest oběšením tomu, kdo by utekl s penězi svého mistra. Mělničtí řezníci do svých artikulů vložili další zásady svého cechu. Vedle povinnosti vyučit se u řádného mistra se při vstupu do cechu ukládala povinnost uzavřít manželství a zaplatit určenou vstupní částku (pro syny mistrů pouze v poloviční výši), a dále třikrát ročně přispívat do společné pokladny, z níž se nakupoval vosk do kostela a vypomáhalo spolucechovníkům, kteří se v důsledku nemoci nebo požáru ocitli v chudobě. Stanoví se také zásada, že nikdo nemá porážet dobytek hubený, kulhavý či březí a zakazuje se kupovat kůže z uhyňulého dobytka.¹⁵

¹³ Tamtéž, f. 16.

¹⁴ Tamtéž, f. 81, 83.

¹⁵ Tamtéž, f. 125–134.

Purkmistr a rada městečka Brandýsa řeznické artikule schválili a povolili zřízení cechu domácím řezníkům, které nabádali, aby „*dobytek hodný bili, maso aby pro slušnost prodáváno bylo a aby v něm nedostatku obec netrpěla, ale aby se ho dostávalo*“. Zároveň zvolili tři řeznické cechmistry – z Brandýsa Jana Vztekého a Václava Faráře, ze Staré Boleslavi Jana Kuchmistra. Městská rada jim nařídila dohled nad dostatkem masa v obci a svěřila kontrolu tovaryšů. Podle pozdějšího nařízení obecního soudu museli řezníci „*kuchat držku*“ pouze na místě k tomuto účelu vyhrazeném. Takové místo se nacházelo na konci městečka pod kostelem sv. Vavřince, v oblasti, kde později bydlel i místní kat a pohřbívala se zde uhynulá zvířata.¹⁶

Ačkoli statuta řešila především dostatečné zásobování obce masem a jeho kvalitu, na níž navíc dohlíželi i obcí stanovení úředníci, cechmistry začali svévolně přebírat některé pravomoci městské rady při dohledu nad ostatními řezníky. Roku 1581 kvůli tomu došlo k neshodám mezi staršími řezníky a ostatními členy řeznického cechu, neboť cechmistry tehdy požadovali od některých řezníků pokuty za přestupky vůči cechu. O jaké konkrétní porušení cechovního řádu šlo, sice nevíme, nicméně si někteří sousedé stěžovali městské radě za neoprávněný postup svých cechmistrů. Zvláště důrazně si stěžoval Václav Turnovský z městečka Velké Nehvizdy z přerovského panství, který byl členem brandýského cechu řezníků. Za údajně „*dosti malou věc*“ mu cechmistry vyměřili pokutu. Městská rada pochopitelně nemohla mlčky přihlížet k usurpaci svých práv a zdůrazňovala, že řeznický cech nemá žádná privilegia k vybírání pokut, obzvláště pak od lidí z jiného panství (které ovšem mělo stejného majitele jako Brandýs). Řezníci se rozdělili na dvě znesvářené strany – jedna pokutovat chtěla, druhá ne. Zastánci pokut se dokonce obrátili na apelační soud, odvolací instanci městského práva. Na zásah hejtmana brandýského panství Martina Mamingara na Horoměřicích a Lochu byli řezníci předvoláni před brandýského purkmistra a konšely, kteří zdůraznili, že cech má především dohlížet na porážku a prodej masa. Celý spor byl nakonec završen kompromisem. Městská rada sice zdůraznila, že cech nemá přijímat peněžité pokuty od svých členů, nicméně mu přiznala alespoň drobné pokuty do tří liber vosku, které se mají využít při bohoslužbách nebo k pohřbu cechovních řezníků.¹⁷

Cínová konvice řeznických tovaryšů (zakoupená r. 1815)

Konvice stojí na třech nožkách v podobě lví hlavy, víko je ozdobeno vyrytými jmény řeznických cechmistrů a datem. Konvice byla koupena za cechmistrů Ignáce Sallaby a Tomáše Bolfy pro „malý pořádek řeznický“. Vážila 17 liber a stála 88 zlatých.

Nápis s heslem, jmény cechmistrů a datem: „Fidei moris, Ignatz Sallaba, Tomas Bolf, ano 1815“ na víku.

¹⁶ Tamtéž, f. 20.

¹⁷ Tamtéž, f. 286–287.

K roku 1568 se v brandýských městských knihách zachovaly první záznamy o učednících, kteří nastoupili do učení u brandýských a boleslavských řezníků. Adam Vondrův (patrně ze Staré Boleslavi) a Václav Farář tehdy přijali po jednom učedníku, do učení k Pavlu Litvanovi, řeznickému mistru ze Staré Boleslavi, nastoupil jeho syn Tobiáš. Za zápis učedníka do městských knih bylo zapotřebí zaplatit městskému písaři 4 groše. Po vyučení, když se učedník stal již tovaryšem, měl zaplatit konšelům 2 libry vosku. Roku 1578 řešila městská rada spor mezi řeznickým cechem a Jiříkem Obselkou, který na újmu cechovních řezníků prodával maso v okolních vsích. Spor se urovnal tak, že Jiřík Obselka rezignoval na vození masa do vsí a zažádal o přijetí do cechu. V této době nacházíme některého z řeznických mistrů pravidelně mezi brandýskými konšely.¹⁸

V roce 1603 vydala brandýská městská rada svým řezníkům nová statuta o jejich právech a povinnostech, aniž by se rušila starší ustanovení přejatá z Mělníka. Statuta měla odstranit panující nedostatky a reagovala na tehdejší neutěšené poměry, kdy v důsledku epidemií docházelo k velkému úhynu dobytka a nedostatku masa, což pochopitelně vyvolalo značnou drahotu. Zachována zůstala starší nařízení o zachovacích listech, řádném vyučení, manželství mistrů, vstupní částce a pravidelných peněžních odvodech do cechovní pokladnice. Novinkou ve zmíněných statutech je přenechání dosavadního práva městské rady trestat a pokutovat řemeslníky, kteří se provinili proti cechovním pravidlům. Udělení této výsady bylo jistě reakcí na starší spory ohledně pokutování cechovních přestupků, čemuž nasvědčuje i zdůraznění, že viník má být potrestán vězením či pokutou pouze podle uvážení cechu, aniž by tomu městská rada jakkoli bránila. Pouze v případě, že by postižený řemeslník měl za to, že je před cechmistry křivě obviněn kupříkladu ze závisti nebo ze zášti jiných řezníků, mohl se odvolat k městské radě a prokázat svou nevinu. Představení cechu zároveň získali pravomoc soudit neshody mezi svými členy, pokud se netýkaly „*cti, hrdla a statků*“, a také ty, kteří by jim odluzovali zákazníky, směli potrestat vězením, či pokutou až do 1 kopy českých grošů. Nejdůležitější pasáže se však týkaly samotného řemesla. Řezníci mohli porážet pouze zdravý dobytek, nikoli takový, z něhož by lidé mohli „*masem spíšeji trávení býti, nežli ke zdraví jeho zažítí*“. Pokud by někdo toto nařízení porušil, riskoval, že mu bude maso zabaveno a rozdáno do školy, špitálu, šatlavy a chudým. Na rozdíl od dřívějších dob, kdy každý řezník mohl porazit tolik dobytka, kolik uznal za vhodné, byl nyní počet porážených zvířat regulován, a to tak, že jeden řeznický mistr mohl jednou týdně zabít jen jeden kus hovězího dobytka, či adekvátní množství jiných zvířat (kupříkladu čtyři telata, nebo čtyři skopce, nebo dva vepře s libovolným počtem jehňat). Hovězí se smělo porážet pouze v sobotu, přes týden jen drobný dobytek. Aby byl zajištěn dostatek masa, bylo zakázáno prodávat dobytek ven z města. Naopak, aby se zamezilo konkurenci a ohrožení cechovních řezníků, nesměli venkovští řezníci v Brandýse obchodovat s masem, jinak se vystavovali jeho zabavení. Podobně brandýští měšťané mohli porážet svůj dobytek jen pro vlastní potřebu, maso nemohli dále prodávat.¹⁹

Tyto artikule byly znovu obnoveny po polovině 17. století, kdy se město pozvolna vzpamatovávalo z důsledku třicetileté války. Roku 1654 tato statuta schválila česká komora, úřad spravující komorní zboží, jehož součástí bylo i brandýské panství, následujícího roku je stvrdil též brandýský hejtman Matyáš Jiří Kostřáb z Weinberku jako správce panství. O dvanáct let později nechali řezničtí cechmistři Jan Jelínek z Feuerberku a Václav Nadlabský celá statuta slavnostně přepsat do pergamenové listiny ve formě knihy s přivěšenou větší městskou pečeti, jejíž titulní list zdobí vyobrazení korunovaného dvouocasého českého lva se sekerou v tlapě, tradiční znamení řezníků. Tento znak, který užívala většina českých řeznických cechů, získali kdysi pražští řezníci za

¹⁸ Tamtéž, f. 180, 261 aj.

¹⁹ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 2, Kniha pamětní Brandýsa n. L. II, f. 130–132.

údajnou pomoc novému králi Janu Lucemburskému, kterému umožnili vstup do hlavního města, když prý svými řeznickými sekerami rozbili městskou bránu zavřenou Janovými nepřáteli.²⁰

Později se zvláštními přípisy omezovala konkurence židovských řezníků, kteří mohli porážet pouze omezený počet dobytka. V listě české komory z roku 1658 adresovaném brandýskému hejtmanu se židovským řezníkům povoluje zabíjet k prodeji pouze jeden kus hovězího dobytka za dva týdny všemi řezníky dohromady. Pouze menší dobytek mohli porážet podle své potřeby. V obou případech však museli kvalitu poráženého dobytka posoudit pověřené osoby.²¹

I přes útrapy třicetileté války zůstalo ve městě několik řezníků. Ačkoli válka citelně zasáhla Brandýs, kdy polovina domů zůstala pustá a počet obyvatel se zmenšil, patřili řezníci k nejpočetněji zastoupenému řemeslu ve městě. Počátkem padesátých let 17. století zde žilo osm řezníků, z nichž šest patřilo k měšťanům, respektive k sousedům, jak se jim v poddanských městech říkalo, kteří vlastnili dům a pozemkový majetek. Ve Staré Boleslavi se tehdy zmiňuje pouze jeden řeznický mistr.²² Většina těchto řezníků patřila k brandýské elitě. Díky pozemkovému majetku a výnosu svého řemesla se zařadili mezi nejbohatší měšťany, část z nich navíc zasedala v městské radě. Jejich postavení ve městě dokumentuje mimo jiné sbírka na černý pohřební ornát do hlavního brandýského kostela Obrácení sv. Pavla, konaná v roce 1654 mezi brandýskými obyvateli. Sbírkou zorganizoval bývalý primátor a zároveň řeznický cechmistr Jan Jelínek, který přispěl 1 zlatým a 30 krejcarů. Vedle brandýského hejtmana Matyáše Jiřího Kostrába a pana Adama Jiřího Kosteleckého se mezi nejštědřejší přispěvatele zařadili Šalamoun Houžvička, Václav Nadlabský a Jindřich Smeták, všichni tři řezníci a brandýští konšelé.²³ Postavení brandýských řezníků ukazuje i výzdoba cechovních artikulů, která patří k nejhezčím dochovaným písemným památkám brandýských cechů. Konkurovat mu svou výzdobou může jen vidimus artikulů cechu nákladníků, který sdružoval právovárečné brandýské měšťany, k nimž ovšem patřili i řezníci.²⁴

Cínový pohár brandýského cechu řezníků z roku 1791

Na plášti poháru je v medailonu vyryt korunovaný lev se sekerou, lemován iniciálami L. II. (Leopold II.) a monogramy cechmistrů. Na protilehlé straně je vyobrazena polopostava anděla s letopočtem 1791.

²⁰ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech řezníků Brandýs n. L., Artikule pořádku řeznického v Brandýse n. L. z 16. května 1667. K erbů řezníků Vladimír Jan SEDLÁK, O počátcích erbů pražských cechů, Praha 1945, s. 19–22 a 33–35.

²¹ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech řezníků Brandýs n. L., Artikule pořádku řeznického v Brandýse n. L. z 16. května 1667– List české komory brandýskému hejtmanovi z 4. července 1658 za příčinou Židů.

²² *Soupis poddaných podle víry*, s. 53–61; *Berní rula*, s. 61–65.

²³ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Archiv města Brandýs n. L., inv. č. 3, Kniha pamětní Brandýsa n. L. III, f. 104–106.

²⁴ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech nákladníků Brandýs n. L., inv. č. 1, Vidimus obnovených artikulů cechu nákladníků v Brandýse n. L. (1561–1708).

Nástavec žerdě
– znak řezníků

V této době si vytvořili menší cech i řezniční tovaryši, kteří obdrželi v roce 1656 od svých cechmistrů vlastní statuta. Ta byla pravidelně čtena a připomínána během povinných schůzek tovaryšů v hospodě. Roku 1728 byl pořízen jejich nový opis, který schválili a potvrdili vedle cechmistrů také nově ustanovovaní inspektoři cechu. Statuta se týkala hlavně mravní nezávadnosti tovaryšů, slušného chování a poslušnosti vůči starším tovaryšům. Kladl se důraz na to, aby tovaryši, kteří v neděli a svátky neprodávají v masných krámech, pilně navštěvovali bohoslužby, zakazovalo se klení a nevhodné šprýmy, stejně jako vzájemné rvačky, nařizovala se úcta k cechmistrům a jejich manželkám, k starším tovaryšům i ke všem váženým lidem. Tovaryši byli pod neustálou kontrolou svých mistrů, u nichž pracovali i bydleli, a byli proto povinni zdržovat se v noci v jejich domě. Jen ve výjimečných případech a se svolením všech zainteresovaných stran mohl tovaryš odejít do služby od svého mistra k jinému. Část ustanovení tovaryšských artikulů se týká prodeje zboží v masných krámech. Prodávající tovaryši se měli chovat k zákazníkům uctivě, ne však jim vnucovat zboží, a nesměli si kupující vzájemně odluzovat. Masné krámy měly být otevřeny co nejdříve a tovaryš měl obsluhovat zákazníky před závěsem, oddělujícím krám od ostatních prostor. Nejtěžší trest – šatlava a vypovězení z cechu – se uděloval za okrádání zákazníka či mistra. Artikule se zabývají také otázkou vandrovních tovaryšů, kteří se v Brandýse ucházeli o práci. Mistři byli povinni zaměstnat takového tovaryše na dva týdny v krámu, a pokud o něho některý z mistrů dál nestál nebo pro něj neměl dlouhodobé uplatnění, musel vandrovní tovaryš hledat práci v jiném městě. Naopak v případě, že se osvědčil a byla pro něj práce, mohl nadále zůstat ve službě.²⁵

V první polovině 18. století se v Brandýse nad Labem uvádí kolem 5 řezníků. Počátkem 19. století se cech rozšířil o venkovské mistry, takže počet členů vzrostl na 80 mistrů.²⁶

²⁵ SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech řezníků Brandýs n. L., Regiment neb pořádek tovaryšů řemesla řeznického města Brandýsa n. L. (1656–1815).

²⁶ Tereziánský katastr, s. 43, pozn. 691/1; SOKA Praha-východ v Přemýšlení, Cech řezníků Brandýs n. L., Manuál cechu řezníků v Brandýse n. L. (1828–1840).